Smysl
Slovník – rozhlas, 6. dubna 1992

Není to žádná náhoda, že lze říci: pro smysl je třeba mít smysl. Mít pro něco smysl znamená asi tolik jako být pro to vnímavý, chápavý, mít porozumění pro něco, co se nepodává jen tak samo. Odtud také třetí význam slova smysl, totiž jako orgán vnímání a zároveň předběžného porozumění. Některé směry novodobé filosofie mylně postavily do protikladu smyslové vnímání a rozum, jako by šlo o dva různé přístupy. Ale rozum, který je izolován od vnímání, nemá, čemu by mohl rozumět, a vnímání, zcela zbavené rozumu a porozumění, není vlastně žádným vnímáním. To věděl již Hérakleitos, když řekl, že „slyší-li nechápaví, podobají se hluchým“. Fenomenologie předpokládá, že ve všem, co vnímáme i co míníme, je vždycky nějaký smysl. Jenže tady teprve začíná náš vlastní problém.

Otázka po smyslu nemůže být jednostranně redukována na naši vnímavost a chápavost, ale musí být také a dokonce především zaměřena na to, co je nebo může být vnímáno nebo chápáno. Je to jen naše domněnka, náš výmysl, naše fantazie, když se nám zdá, že má něco smysl, tj. že se setkáváme s něčím více nebo méně smysluplným? Nejde o to, že tomu my sami dáváme smysl, ale chceme vědět, zda to mělo a má smysl, i když o tom třeba ještě nevíme. Tážeme se po smyslu, který do věcí nevnášíme, ale který je uložen nejenom našemu vnímání a chápání, ale „věcem samým“. Přitom se ovšem nesmíme dopustit té zásadní chyby, že tento na nás nezávislý smysl budeme chtít chápat jako „objektivní“, „objektivně daný“. Objektivacemi, vůbec zpředmětňováním je naše myšlení zatíženo od samých počátků řeckého vynálezu pojmovosti. Tímto způsobem bychom řešení otázky po smyslu stavěli stále znovu nepřekročitelnou překážku. Zpředmětněná skutečnost je totiž vždycky zbavena skutečného smyslu.

Se skutečným smyslem se ovšem člověk setkává už od pradávna a nepotřebuje k tomu žádné pojmy a žádnou filosofii. Ve skutečně smysluplných souvislostech se ocitá a vůbec žije každý živý tvor, jenže o tom neví. Teprve člověk začal být schopen si otázku po smyslu klást. Viděl, že některé věci smysl mají, a těm pak věnoval svou hlavní pozornost. Až na pozadí chápání smysluplnosti a smyslu se mohou některé skutečnosti a souvislosti jevit jako beze smyslu, jako nesmyslné. A tak se člověk musí tázat, odkud se bere smysl a odkud naopak nesmyslnost. Je obojí stejně původní a stále spolu soupeří? Nebo je jedno základnější a druhé vzniká teprve v opozici vůči prvnímu a tedy závisle na něm?

Smysluplnost je nepochybná všude tam, kde nalézáme život. Ale má život vůbec nějaký smysl? Touto otázkou vykračujeme za hranice života:

tážeme se na smysluplné místo a poslání života ve vesmíru. Otázku však můžeme postavit také obráceně: což má-li celý vesmír smysl jako předpoklad a scéna, na které se objevuje a vyvíjí život, zvláště pak život člověka? Tak to vidí bible, ale také někteří filosofové, např. Teilhard de Chardin nebo náš Emanuel Rádl. Takto obráceně může být otázka položena také v politice a v dějinách: je smyslem kultury obohacovat život společnosti či národa – anebo je smyslem národního a politického života kultura? Anebo je tu ještě něco vyššího a smysluplnějšího, čemu má politický, národní i kulturní život sloužit a v této službě teprve nacházet svůj smysl?

Tím se dostáváme k poslednímu bodu a závěru. Smysl není objektivně dán, aby mohl být neutrálně konstatován, ale není ani žádnou subjektivní a libovolnou záležitostí. Smysl nemůže být poznán zvnějška, ale musíme se – jako lidé po důkladném promýšlení – pro nějaký smysl rozhodnout a plně osobně angažovat. Pak teprve začneme ten smysl, pro který jsme se rozhodli, stále hlouběji poznávat, tj. zvnitřku chápat. A pak se ovšem také může stát, že zjistíme, jakého omylu jsme se dopustili. Omylů, které jako omyly už byly odhaleny, se ovšem můžeme vystříhat. Ale smysl našich nových, ještě nepoznaných omylů spočívá v tom, že se jich budou moci vystříhat naši potomci. Předpokladem tu ovšem je, že se ke svým omylům v chápání smyslu a smysluplnosti přiznáme jako k omylům. Tak se poslední smysl všeho ukazuje na dlouhé cestě omylů, kterých se jako lidé dopouštíme a které z lásky k pravdě a k příštím generacím a v odpovědnosti vůči nim rozpoznáváme.